

Список використаних джерел

1. Бестерс-Дільгер Ю. Мовна політика України на тлі європейського та пострадянського досвіду / Бестерс-Дільгер Ю. // Наукові записки НаУКМА. – 2012. – Т. 137 : Філологічні науки. – С. 12-16.
2. Карпчук Н. П. Мовна політика Європейського Союзу в контексті європейської інтеграції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vnu-mi.blogspot.com/2011/05/blog-post_9219.html
3. Митрофанова О. Політика Франції у сфері мови // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матер. наук. конф. 28-29 трав. 2001 р. – К.: 2002. – С. 190–193.
4. Пелагеша Н. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/>
5. Тарасенко О. Л. Пріоритетні напрями реалізації мовної політики Європейського Союзу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/>
6. European Commission Commission of the European Communities. Final report. High Level Group on Multilingualism. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007 — 36 p.

Корабльова В. М. – докторант кафедри філософії гуманітарних наук Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, кандидат філософських наук, доцент

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ФАНТОМНИЙ БІЛЬ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ДОБИ

Поширеною є точка зору, що Україна в мовному аспекті є розколотою на дві частини – україномовне та російськомовне населення, причому це природна даність, що повсякчас проблематизує цілісність держави, її єдність. Неявне припущення, що ґрунтує дану тезу, представлене у формулі «Одна держава – одна мова», себто титульний етнос, який спирається у своїй етнічній ідентифікації на мовну/культурну єдність, перетворюється на націю й утворює національну державу. Перевертання наведеної формули містить чіткий заклик до сепаратизму в умовах неоднорідної мовної ситуації. Варто зауважити, що подібна аргументація не лише не є неспростовною, але й не відповідає ані історичним сюжетам, ані реаліям сучасності.

Як переконливо демонструє у своєму дослідженні Майкл Білліг, «націоналізм створює мови, а не навпаки» [1, 77]. Ні етнічні, ні мовні ознаки, приміром, не були об'єднуючими для англійської та французької націй. Тільки після створення національної держави починається тривалий процес утвердження в суспільстві національної мови. При цьому під національною мовою розумілася не етнічна мова

французів, яку складала численна кількість діалектів, а літературна французька, вживання якої було привілеєм освіченої частини суспільства. В основу французької мови було покладено діалект провінції Іль-де-Франс з центром у Парижі. Навіть 1789 року французькою мовою розмовляло тільки п'ятдесят відсотків населення Франції [2, 96]. Мова стала дійсно спільною завдяки розвитку книгодрукарства, загальної початкової освіти, які були результатами діяльності нової держави. Тобто французька мова виникла після появи французької нації. На думку Е. Гобсбаума, національна мова з'являється разом із державою, а не навпаки, і це означає, що *будь-яка із сучасних національних мов є штучно створеною*. Незважаючи на лінгвістичну стандартизацію і сьогодні у Франції існують лінгвістичні меншини – на півночі у Бретані, де більша частина населення говорить бретонською мовою, що належить до кельтської групи, на півдні говорять провансальською, ельзаська вживається на сході країни, тощо. У США, невдовзі по утворенню держави, однією із передумов отримання громадянства стало знання англійської мови.

Національні мови є продуктом новочасної Європи. У до-модерному світі кожне село мало свою говірку, і ареал розуміння чужого мовлення складався з концентричних кіл, центром яких поставало рідне поселення. Символічний простір середньовічної Європи мав вигляд мереж, що перетинаються. Не існувало встановлених територіальних кордонів, і жодний орган влади не керував чітко окресленою територією або людьми, які на ній мешкали [3]. Натомість, існувала пірамідальна структура послідовної субординації, де кожна ланка виконувала розпорядження безпосереднього керівника-пана (васал – місцевий сеньйор – великий сеньйор – монарх).

Саме виникнення книгодрукарства й друкованих мов, відмінних від латини, *гомогенізували окремі мовні простори* Європи. (При цьому друковані мови мали статус нижчий за латину, але вищий за місцеві розмовні мови.) Б. Андерсон позначає це явище як «друкований капіталізм», або прінт-капіталізм: «поєднання капіталізму та техніки книгодрукарства у точці фатальної різномірності людської мови уможливило нову форму уявної спільноти, базисна морфологія якої підготувала ґрунт для сучасної нації» [4, 8]. Саме завдяки книгам і газетам «люди, які розмовляли колосальною безліччю французьких, англійських або іспанських мов й не могли зрозуміти одне одного в усній розмові» [4, 7], набули цю здатність, формуючи тим самим уявну спільноту, єдність якої не забезпечувалася спілкуванням лицем-до-лиця. *Прінт-капіталізм надав мовам цілісності та сталості*, а також

пропоранжував мови за владним критерієм, поділивши їх на офіційні мови, владні й периферійні діалекти. Як свідчать мовознавці, відсутні жодні об'єктивні лінгвістичні критерії автономності говірки, її приналежності до мов чи діалектів. Тут спрацьовують мікропрактики влади (М. Фуко).

Сучасний світ істотно визначається процесами глобалізації, що призводить до таких домінуючих тенденцій, як креолізація та метисизація, у тому числі мовна. Тому говорити про «національну мову» як об'єктивний примордіальний феномен варто дуже обережно. Де-факто у будь-якій країні світу населення не є лінгвістично однорідним, проте «мовна ситуація» артикулюється й переживається дуже по-різному. В сучасній Україні мовне питання є переважно питанням політичним та ідеологічним, до якого в силу постколоніального статусу країни народ демонструє гіперчутливість.

Побутовий білінгвізм є звичною реальністю нашого життя. Разом із тим, у контексті повсякдення це не сприймається як проблема. Переважна більшість українського населення, незалежно від того, яку мову вважає рідною, розуміє обидві домінуючі в Україні мови, часто-густо не рефлексуючи, якою мовою отримує інформацію. Щоправда, згідно результатів соціологічних опитувань, україномовне населення демонструє більшу толерантність у даному питанні [5]. Локусом найбільшої мовної гостроти, на нашу думку, є середня освіта. Саме ця інституція зазнала найбільш системної і послідовної реукраїнізації, починаючи з 1991 р. Але в силу того, що вона не супроводжувалася паралельною українізацією інших значущих для молоді сфер, особливо, родини та медіа, не вдалося створити гомогенне мовне середовище для нових поколінь українців. Нажаль, це призвело до двомовності в найгіршому її втіленні, адже значна частина молодих людей не може грамотно писати (а подекуди навіть і говорити) жодною мовою. Разом із тим, при опитуваннях громадяни найменшу терпимість демонструють саме до суржику, слушно наголошуючи, що спілкуватися можна будь-якою мовою, «головне – правильно» [5].

Мовний аспект стає проблемою, коли залучається до політичної сфери. Ми вважаємо, що мовна проблема – це фантомний біль сучасної України, адже болить те, чого немає. Дійсно, мовна ситуація в Україні є специфічною навіть на тлі світових процесів глобалізації, але вона сприймається людьми як більова в результаті цілеспрямованих дій політичних сил. Склалося так, що в пострадянській Україні (на відміну від, скажімо, Білорусі) саме ідеологічні стратегії фрагментації, а не уніфікації (терміни Дж. Б. Томпсона) виявилися краще капіталізованими у політичній грі. І саме мова є вагомим

важелем цієї політичної гри: недарма «мовна карта» розігрувалася на кожних президентських перегонах пострадянської України (і ховалася в рукави після них). Сьогодні часто зазначається, що Україна отримала незалежність 1991 року майже без зусиль, безкровно. Втім, політична незалежність не призвела автоматично до символічної цілісності. Постійно здійснювалися спроби «зшиття» символічного простору, зокрема, через різні конфігурації «національної ідеї». Цьому протидіяли систематичні «ігри на відмінностях», у тому числі мовних.

Українські реалії свідчать: мова не передусє національній свідомості, радше, навпаки. І якщо для влади мова є інструментом політичної дії, а часто-густо й ідеологічних маніпуляцій, то на мікрорівні міжособистісної взаємодії мова стає засобом прояву громадянської позиції – демонстрації патріотизму та дистанціювання від «радянської нації». Особливої дослідницької уваги в цьому контексті заслуговує російськомовний український патріотизм і громадянська активність «новонавернених» – неоукраїномовних (російськомовних у минулому) українців. Ретельного наукового пропрацювання вимагає також можливість позитивної дискримінації української мови як засобу відновлення до-русифікаційного статус-кво. Така практика має враховувати досвід європейських країн і етосуватися не обмежень мовних прав громадян України, а мовних вимог до державних службовців, а у перспективі – до претендентів на громадянство.

Список використаних джерел

1. Биллинг М. Нации и языки // Логос. – 2005. – № 4 (49). – С. 60-86.
2. Хобсбаум, Э. Нации и национализм после 1780 года : пер. с англ./ Э. Хобсбаум; – СПб.: Алетейя, 1998. – 306 с.
3. Mann M. European development: approaching a historical explanation // Europe and the Rise of Capitalism / Ed. by J. Baechler et al. – Oxford: Basil Blackwell, 1988.
4. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 366 с.
5. Кулик В. Мовна карта і громадська думка : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumn.kiev.ua/newspaper/archive/118/movna-karta-i-hromadska-dumka.html>.